

УДК 007:304:070

ЕФЕКТИВНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ «ЛОКАЛЬНОЇ» РОЗСЛІДУВАЛЬНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ В УКРАЇНІ: СВІТОГЛЯДНІ АЛЬТЕРНАТИВИ

Ігор Полянський

Львівський національний університет імені Івана Франка,
бул. Генерала Чупринки, 49, 79044, Львів, Україна, e-mail: journft@franko.lviv.ua

Проаналізовано явище «локалізації» журналістських розслідувань в Україні як одну із причин низької результативності цього виду журналістської творчості в її соціальному та інституціональному вимірах.

Ключові слова: журналістське розслідування, локалізація, дослідницько-світоглядна альтернатива, результативність журналістики, ефективність, дієвість.

Закінчується етап «приживання» розслідувальної журналістики, як особливого виду журналістської творчості, в українській системі мас-медіа. Неспростовно підтверджують цю тезу і загальносистемні явища в журналістській освіті (фактично в усіх інститутах та на факультетах журналістики вищих навчальних закладів України, які претендують на власну журналістську школу, впроваджені в навчальну програму й успішно викладають курси і спецкурси з журналістського розслідування), і сформована професійна спільнота журналістів-розслідувачів, повноцінно інтегрована в європейські й світові журналістські структури (доказом може слугувати регулярне проведення Національного конкурсу на кращі журналістські розслідування, що висвітлюють корупцію в Україні; існування в багатьох обласних центрах України бюро, агентств чи центрів журналістських розслідувань; численні семінари і тренінги, що їх влаштовують для журналістів-практиків різноманітні міжнародні журналістські спільноти; добре налагоджена система фінансової підтримки найрезонансніших розслідувальних проектів, що здійснюється, зокрема, мережею журналістів-розслідувачів Східної і Південно-Східної Європи SCOOP*), і зрима присутність у повсякденній медійній практиці «живих» журналістських матеріалів, підготовлених і зреалізованих за методикою і в жанрі журналістського розслідування.

А що вал таких матеріалів з року в рік зростає, свідчать результати вже згаданого Національного конкурсу на кращі журналістські розслідування, які висвітлюють корупцію в Україні. Цього року відбувся третій такий конкурс. До

© Полянський І., 2009

* SCOOP заснована 2003 року з ініціативи неурядової організації International Media Support (IMS), Данської асоціації журналістів-розслідувачів (FUJ) та групи українських журналістів. Фінансується двосторонньою програмою уряду Данії, яка спрямована на країни, що межують із розширеним ЄС [7].

участі в ньому приймали журналістські розслідування, оприлюднені в загальнонаціональних та регіональних друкованих чи Інтернет-ЗМІ, в ефірі на телебаченні чи на радіо в період від 1 листопада 2008 року до 30 жовтня 2009 року. Надійшло понад 170 публікацій від 88 журналістів [6]. Абсолютну більшість надісланих матеріалів авторитетне журі конкурсу кваліфікувало як високоякісні журналістські розслідування, що викликали відчутний резонанс у суспільстві, а деякі навіть спричинили відкриття кримінальних справ і притягнення до відповідальності героїв публікацій. «Сьогодні в Україні вже існує кілька десятків журналістів, які професійно та компетентно займаються розслідуваннями, викривають корупцію у владі на всіх рівнях, — зазначає керівник проекту навчання журналістів та грантової підтримки розслідувань ГО «Інститут розвитку регіональної преси» Олег Хоменок. — І їхні розслідування допомагають людям у прийнятті свідомих рішень щодо їх життя та майбутнього» [6]. Здавалося б, лише радіти з таких досягнень рідної журналістики. Але про які саме рішення говорить Олег Хоменок? Що вони дають для підвищення якості життя (маємо на увазі передусім інтелектуальні й морально-етичні його аспекти) людини?

Навіть побіжний аналіз публікацій переможців третього Національного конкурсу на краще журналістське розслідування з питань корупції [5] яскраво демонструє визначальну тенденцію, магістральний напрям, за яким розвивається сучасна розслідувальна журналістика України, — тотальна **локалізація проблематики** і, як наслідок, вельми **вужька сфера застосування викривальної енергетики**. Ключові теми, які хвилювали журналістів за звітний період: питання природних надр та їх розкрадання, порушення закону у здравницях Криму й оплата населенням житлово-комунальних послуг, ефективність використання коштів місцевого бюджету і незаконні операції з землею, неправомірні забудови і використання власності громади, незаконне отримання вчених звань високопосадовцями і недотримання авторських прав тощо. Як бачимо, абсолютна більшість із них на рівні постановки проблеми не виходить за межі населеного пункту чи окремого регіону. Загалом така орієнтація українських журналістських розслідувань (наголосимо, мова про ту школу розслідувань, яку переважно підтримують різноманітні міжнародні професійні журналістські організації) цілком в руслі останніх тенденцій, що панують на Заході. Наприклад, голова одного з найбільших у світі незалежного центру журналістських розслідувань «ProPublica» Пол Е. Штайгер, колишній виконавчий директор «Wall Street Journal», номінант професійної премії Голдсмита 2008 року за майстерність у журналістиці стверджує, що «розвиток розслідувальної журналістики потрібно спрямовувати у бік збільшення репортажів на локальному рівні і відкриття нових джерел фінансування» [4].

На жаль, така **«втеча у локальність»** (маємо на увазі свідоме звуження світоглядного горизонту журналістського виступу — до побутової конкретики, без застосування широкого контекстуального тла і залучення універсального морально-етичного аргументаційного арсеналу публіцистики) у більшості випадків, як не парадоксально, **мінімізує результативність** журналістського розслідування як у його соціальному, так і інституціональному вимірі. Як відомо, журналістові при написанні матеріалу доводиться орієнтуватися на двох «споживачів» інформації: на масову аудиторію і на соціальні інститути. «Рівень дії на масову аудиторію називається ефективністю, а рівень дії на соціальні інститути при ухваленні якихось важливих рішень визначається як дієвість»

[3; 310]. Надмірна ж локалізація розслідування нівелює і дієвість, і ефективність журналістського виступу.

Про перше (недієвість) свідчить хоча б катастрофічно мала кількість журналістських розслідувань в Україні, яким вдалося безпосередньо вплинути на перебіг подій і процесів, які ставали об'єктом розслідування. Серед таких щасливих винятків, які, як відомо, підтверджують правило, — переважно телевізійні розслідування загальнонаціональних каналів: «чорний» ринок трамадолу в Запоріжжі, життя психічно хворих у Святошинському інтернаті (телепроект «За вікнами» на СТБ); придбання водійських прав, хабарництво співробітників ДАІ на контрольно-пропускних пунктах («Подобиці тижня» на «Інтері»); впровадження нових стандартів якості для тест-систем перевірки компонентів крові («Агенти впливу» на НТН) [1]. Абсолютна ж більшість із тих кількох сотень журналістських розслідувань, що реалізуються щороку в Україні, залишаються або поза увагою відповідних державних та громадських структур, або (в гіршому випадку) обертаються проти самих журналістів у вигляді судових позовів.

Що ж до ефективності журналістського розслідування, то надміру локальний, сказати б, рафіновано «антикорупційний» (цілком у традиціях вже згадуваних журналістських конкурсів) підхід до висвітлення болючих питань життя суспільства лише розпорошує моральну енергію цього суспільства, сіє в душах людей зневіру і розчарування в майбутньому, викликає гнів і ненависть не до конкретних корупціонерів та чиновників, а до держави і органів влади загалом. Інший згубний ефект «локальності» журналістських розслідувань — суспільна апатія, самоусунення читачів від активного громадського, культурного, політичного життя.

Підтвердженням цієї тези може служити цікаве дослідження відомої британської газети *Daily Telegraph*, яка на початку 2002 року активно «розкручувала» антиурядовий скандал, пов'язаний зі злочинним (на думку газети) лобіюванням прем'єр-міністром Великобританії Тоні Блером інтересів індійського сталевого магната Лакшмі Міттала. Згадане дослідження було спровоковане тим фактом, що всупереч усім викривальним потугам газети, імідж Тоні Блера та його партії майже не зазнав втрат. Журналісти *Daily Telegraph* з'ясували, що для цього було щонайменше три причини. По-перше, багато читачів вважали, що поведінка Блера типова для всього класу політиків, незалежно від партії, і тому різноманітні порушення, таємні оборудки, шахрайство чи корупція давно вже не дивують. Друга причина полягала в тому, що більшість узагалі не знала, що відбувається й у чому суть питання, бо ігнорує програми новин, по телевізору любить дивитися футбол, серіали, шоу, в газетах читає лише спорт, плітки, кросворди. І, по-третє, багатьом здається, що преса сильно перебільшує й часто роздмухує незначні справи [2].

Виходом із цієї кризи «**локальної довіри**» до розслідувальної журналістики могла б стати поступова трансформація її раціоналістично-викривальної парадигми в площину **дослідницько-світоглядну**. Відтак головним завданням такої розслідувально-дослідницької публікації мало б стати не публічне «покарання зла», а максимально коректна реконструкція істинного стану речей у суспільстві через відновлення (у припустимих межах конкретної теми) природних зв'язків між об'єктами журналістського дослідження та базовими світоглядними установками реципієнта.

1. *Бакаленко О.* Як вимірювати ефективність журналістських розслідувань? // День. 2008. 21 листоп.
2. *Загоруйко Ю.* «Стальгейт» чи «сміттегейт»? // Дзеркало тижня. 2002. 2–7 берез.
3. *Прохоров Е.* Введение в теорию журналистики. М., 2000.
4. *Рассел К.* Розслідувальна журналістика у світі: ефективність і тенденції (доступно з: www.investigations.redactor.in.ua)
5. Третій національний конкурс на кращі журналістські розслідування з проблем корупції в Україні, оприлюднені у національних та регіональних ЗМІ: Збірка робіт переможців конкурсу. К., 2009.
6. <http://irrp.org.ua/release/236-vidbulasya-ceremoniya-nagorodzhennya-peremozhciv.html>.
7. www.i-scoop.org.

EFFICIENCY AND PERSPECTIVE OF «LOCAL» INVESTIGATIVE JOURNALISM IN UKRAINE: IDEOLOGICAL ALTERNATIVES

Igor Polansky

Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Street 1, 79044, Lviv, Ukraine

Tel. office: (032) 239-41-55

E-mail: igor.polansky@i.ua

Analyzed the phenomenon of «localization» investigative journalism in Ukraine as one of the reasons for low efficiency of this kind is revealed in its social and institutional dimensions.

Key words: investigative journalism, localization, research alternative, the impact of journalism, efficiency, effectiveness.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ И ПЕРСПЕКТИВЫ «ЛОКАЛЬНОЙ» РАССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ЖУРНАЛИСТИКИ В УКРАИНЕ: МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКИЕ АЛЬТЕРНАТИВЫ

Игорь Полянский

Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Генерала Чупрынки, 49, 79044, Львов, Украина

Тел. оф.: (032) 239-41-55

E-mail: igor.polansky@i.ua

Проанализировано явление «локализации» журналистских расследований в Украине как одну из причин низкой результативности этого вида журналистского творчества в ее социальном и институциональном измерениях.

Ключевые слова: журналистское расследование, локализация, исследовательско-мировоззренческая альтернатива, результативность журналистики, эффективность, действенность.

Стаття надійшла до редколегії 30.11.2009

Прийнята до друку 04.12.2009